

” Mensen voelen niet meer dat ze thuis zijn op deze aarde

De Britse filosoof en theoloog **Carmody Grey** is per 1 oktober 2024 benoemd tot bijzonder hoogleraar Integrale Ecologie aan de Radboud Universiteit. Vorige maand was ze voor het eerst in Nederland. Een mooi moment voor een goed gesprek over de relatie tussen ecologie en spiritualiteit, haar persoonlijke drijfveren en het belang van de geesteswetenschappen.

✍ ELLEN KLAVER, WARD HUETINK

An het begin van het Zoomgesprek wijst Carmody Grey naar de nog ingepakte dozen en gestapelde boeken om haar heen. Het is flink aanpoten, lacht ze. Ze is net samen met haar man en baby naar Londen verhuisd en haar nieuwe werkkamer nog aan het inrichten. Ook haar man heeft net een nieuwe baan. In deze nieuwe fase is het nog uitvogelen hoe ze hun werkritmes het best kunnen combineren met de zorg voor hun zoontje, dat negen maanden geleden geboren is. Als we naar de inhoud gaan, wordt haar toon snel serieuzer. Na elke vraag neemt ze een moment de tijd om die rustig op zich in te laten werken, waarna ze weloverwogen van wal steekt.

U bent filosoof en theoloog. Hoe verhouden filosofie en theologie zich tot elkaar?

“Ik geloof niet in een strikte scheiding tussen filosofie en theologie. Mijn eerste opleiding was in de theologie en mijn tweede ging over de filosofie van het Verre Oosten. Het gaat mij erom de meest behulpzame taal te vinden om over samenleving en mens-zijn te spreken. In Noord-Europa leven we in heel diverse samenlevingen, waardoor men vloeiend moet leren

spreken in verschillende talen, zoals filosofische, religieuze en wetenschappelijke taal. Wat de juiste taal is, hangt af van met wie je spreekt. Soms zeg ik dan ook dat ik theoloog ben en soms dat ik filosoof ben. Maar ik ben het allebei tegelijkertijd.”

Waar komt uw interesse voor deze vakgebieden vandaan?

“Eigenlijk was mijn eerste liefde de biologie. In mijn vroege tienerjaren, toen ik 12 of 13 was, was ik al heel geïnteresseerd in wetenschap. Ik hield van de natuur en bracht veel tijd door met planten en dieren. Dat kwam niet zomaar ergens vandaan: mijn grootvader was dierenarts en een natuurliefhebber. Samen met hem werkte ik op jonge leeftijd al veel met dieren. Mijn vader was fotojournalist en met ons gezin reisden we de wereld over naar verre en bijzondere plaatsen. Mede doordat we in aanraking kwamen met andere culturen, beseftte ik dat het niet alleen gaat om dat iets een kikker is, of een eik. Het gaat ook altijd om de vraag: wat betekent een kikker? Wat betekent een eik? Hoe verhouden we ons tot dieren en bomen? Wat voor rol zouden ze moeten spelen in ons leven? Wat is het uiteindelijke doel van dit alles? Voor mij was het al

‘Ik geloof en vertrouw erop dat, op het diepste niveau, dingen zinvol zijn’

heel snel duidelijk dat het uiteindelijk gaat om dit soort vragen, de vragen naar de betekenis. Dat is hoe mijn interesse in theologie en filosofie ontstond.”

Hoe ging dat verder?

“Na de middelbare school ben ik theologie gaan studeren. Eerst heb ik een bachelor in Oxford gedaan en later een master in Cambridge. Maar de natuurwetenschap heb ik nooit losgelaten, ook daar heb ik vakken in gevolgd. Daarbij heb ik niet het gevoel gehad dat ik moest kiezen tussen wetenschappelijk bezig zijn en met mijn interesse in het grotere verhaal. Een typisch probleem van de moderne wetenschap is dat die vaak stopt aan de oppervlakte en zegt: ‘zo is het’. Maar de oude Grieken, net als Isaac Newton, Robert Boyle en andere belangrijke denkers, zagen dat

niet zo. Ze erkenden dat datgene wat je wetenschappelijk probeert te beschrijven óók mysterieus is, dat de dingen grotere vragen oproepen over het universum en onze plaats erin. Daar kan ik mij enorm in vinden.”

De bijzondere leerstoel die u bekleedt is geïnspireerd door de encycliek *Laudato Si'*, die paus Franciscus in 2015 heeft uitgevaardigd. Met deze encycliek maakte een paus voor de eerste keer een cultuurkritische, omvattende analyse van de westerse samenleving en de ecologische crisis. Wat heeft dit document voor u betekend?

“Het is moeilijk te beschrijven hoe belangrijk de uitvaardiging van *Laudato Si'* voor mij is geweest. Ik zat toen midden in mijn promotieonderzoek en werkte al lang aan sociaal-ecologische thema's, vanuit de overtuiging dat het echt levensbelangrijke zaken zijn. Toch had ik soms het idee dat anderen dit werk meer zagen als mijn hobby-project of zoiets. Dat ze dachten: oh ja, promovendi zijn altijd erg gepassioneerd over hun onderzoek. En ik dacht: nee, dit is echt anders! Ik ben katholiek. Voor mij persoonlijk voelde *Laudato Si'* ook als een soort zegen om alles wat ik al deed

voort te zetten en mijn werk breder bekend te maken dan voorheen. Het voelde alsof God ons allemaal, de hele kerk en mensheid, de opdracht gaf om bezig te gaan met deze vraagstukken. Voor mij was dat het ultieme mandaat.”

Het centrale concept in *Laudato Si'* is 'integrale ecologie', ook de titel van uw leerstoel. Wat betekent dit precies?

“Het is best een lastig begrip. Ik experimenteer voortdurend met wat de beste manier is om het uit te leggen. Laat me het zo zeggen: door de manier waarop wij als mensen denken en door de erfenis van de moderniteit hebben we de neiging de werkelijkheid in stukken te hakken. Zowel bij academische disciplines als bij specifieke objecten. Deze analytische manier van denken is vaak heel nuttig, maar de werkelijkheid is natuurlijk niet in stukken opgedeeld. De grenzen van onze disciplines weerspiegelen geen scheidingen in de werkelijkheid zelf. Ze zijn wat we 'heuristisch' noemen: bedoeld om te begrijpen, om tot de kern van iets door te dringen. Het probleem is dat er nauwelijks iets is dat het tegengestelde doet, dat op intellectueel, sociaal of politiek gebied de dingen weer probeert samen te voegen tot een geheel. Maar zonder een visie op het geheel kunnen we onszelf niet oriënteren en niet gericht handelen. Het woord 'integraal' tracht te benadrukken dat de werkelijkheid één is. In mijn werk probeer ik een visie van het geheel te verwoorden op een manier die gebruikmaakt van en samenwerkt met de verschillende analytische disciplines. De verschillende disciplines krijgen dan een plek in één en hetzelfde gesprek.”

Volgens sommige filosofen is de ecologische crisis in de eerste plaats óók een betekenis crisis, omdat er een wereldbeeld aan ten grondslag ligt van de mens als eenzame heerser over de natuur. Mee eens?

“Mijn antwoord is zowel ja als nee. Ja, omdat het een betekenis crisis is in de zin dat mensen, naar mijn mening, lijden aan een toestand van extreme vervreemding. Vervreemding van zichzelf, van elkaar, van hun natuurlijke omgeving, van hun voorouders, van hun toekomstige nakomelingen. Mensen voelen niet meer dat ze thuis zijn op deze aarde. Dat is gruwelijk, want dit is ons enige thuis. In die zin is het absoluut een betekenis crisis.

Er is echter ook een nee. Deze nee wordt sterk verwaarloosd en daarom wil ik het meer gewicht geven. De oorzaken van de huidige ecologische crisis,

'Voor mij is hoop geen karaktertrek of gevoel, maar een discipline'

Carmody Grey
Dooitze de Jong

specifiek de extreme klimaatnoodtoestand en het drastisch verlies aan biodiversiteit, liggen volgens mij niet in een gebrek aan betekenis. Ze liggen in een gebrek aan rechtvaardigheid, transparantie, verantwoordelijkheid en toegang tot de macht.”

Betekent dat dat het omgaan met de ecologische crisis moet beginnen bij de machthebbers, de politiek bijvoorbeeld? En niet bij een spirituele omslag?

“Dat is precies de vraag waar ik nu mee worstel. We hebben een heel beperkte hoeveelheid tijd en energie, zowel individueel als collectief. Dus waar moeten we nu mee beginnen? De volgende analogie helpt me hierover na te denken. In de 19e eeuw was er een wereldwijde slavenhandel. Sommigen realiseerden zich dat slavernij een verschrikkelijk moreel kwaad was. Op dat moment hadden ze de keuze: ze konden persoonlijke gesprekken voeren met slavenhouders en proberen hen ervan te overtuigen hun slaven te bevrijden, of ze konden naar het parlement gaan en proberen slavernij illegaal te maken. De ene aanpak was gericht op persoonlijke bekering van degenen die verantwoordelijk waren voor dit verschrikkelijke leed. De andere aanpak was om naar de systemische

structuur te gaan en deze te veranderen, zodat dit kwaad op systeemniveau niet langer door kon gaan. Beide waren belangrijk, want elke keer dat een slavenhouder zich bekeerde, werd er onmiddellijk veel leed verminderd. Maar uiteindelijk was het van absoluut belang om via de politiek de wet te veranderen.

Mijn gevoel is dat ons moment een beetje op dat moment lijkt. Wat we nodig hebben is niet voornamelijk een soort één-op-één-bekering van personen. Dat is ook belangrijk, en ik wil dat zeker niet onderschatten. Wat echt nodig is, is een systeemverandering op structureel niveau, zodat we onze eigen toekomst niet langer actief kunnen vernietigen. Dat doen we door ons politiek én economisch in te zetten, want economieën sturen politiek en omgekeerd.”

Op welke manier is een theologisch document als *Laudato Si'* hierbij behulpzaam?

“Dat laten voorbeelden van mensen die in verzet kwamen tegen onrecht goed zien. Mensen als Martin Luther King, Nelson Mandela en Gandhi werden volledig gedreven door een theologische visie. Deze

visie bezielde hen, behoorde ten diepste tot wie zij waren en wat zij deden. Voor geen van hen was het een soort vrijblijvende toevoeging aan hun politieke acties. King's beroemdste toespraak, 'I Have a Dream', beschrijft dat hij naar de top van de berg is geweest en het beloofde land heeft gezien. Dat is ten diepste een bijbels beeld.

Ik had onlangs het geluk Bryan Stevenson, de oprichter van de Equal Justice Initiative in Amerika, te horen spreken. Hij is een advocaat die zich zijn hele leven heeft ingezet voor mensen met de doodstraf. En hij is christen. In een seculier publiek vroeg iemand op vijandige toon: 'Mr. Stevenson, ik begrijp niet wat geloof met dit alles te maken heeft'. Stevenson werd heel stil, en zei vervolgens: 'Als je niet gelooft in een wereld die je niet kunt zien, zul je deze wereld nooit veranderen.'

Dat is precies het punt. Het klinkt alsof geloof te maken heeft met een andere wereld, maar het gaat om deze wereld. Het gaat erom te weten hoe je deze wereld kunt veranderen. Het gaat om de visie, de duidelijkheid, de richting, het doel, de waarden die hiervoor nodig zijn. En de energie om de benodigde actie te ondernemen. Zonder dat is er niets. Theologie, filosofie, ethiek, spiritualiteit en waarden staan niet náást het politieke domein, maar vormen het.”

Wat hoopt u de komende jaren te bereiken aan de Radboud Universiteit?

“Ik zeg dit kalm, terwijl ik rustig in mijn studeerkamer zit en alles prima lijkt. Maar ik heb het gevoel dat we in wanhopige, angstaanjagende tijden leven. Veel mensen ervaren de gevolgen van klimaatverandering, van het verlies van biodiversiteit, van oorlog, van politieke polarisatie en sociale isolatie.

Ik heb duidelijk voor ogen dat deze bijzondere leerstoel moet bijdragen aan een antwoord op de wanhoop van deze tijd, binnen de mogelijkheden van deze rol. Wat ik de komende tijd ga doen mag geen vrijblijvende reflectie op abstracte filosofische thema's zijn. In deze rol wil ik alle theologische, morele en filosofische middelen aanwenden die ik kan vinden om een verschil te maken.

Een voorbeeld voor mij – en misschien is dat een extreem voorbeeld - is de manier waarop theoloog Karl Barth het belang van de geesteswetenschappen beschreef in tijden van crisis. Hij leefde en schreef toen Hitler aan de macht was. Volgens Barth was het de roeping van de geesteswetenschappen om ten tijde van crisis zo menselijk mogelijk te blijven en die

menselijkheid te vertegenwoordigen. Dat zie ik als de kern van deze leerstoel.”

In Nederland wordt flink bezuinigd binnen de universiteiten, bij uitstek kleinere opleidingen binnen de geesteswetenschappen ervaren de gevolgen.

“Ja, dat is enorm kwalijk. Wat we in deze tijd nodig hebben, zijn niet minder geesteswetenschappen, maar juist méér. Waarom? Omdat deze disciplines en tradities reflecteren op de vraag wat het betekent om mens te zijn en daarmee menselijkheid cultiveren. Hoe moeten we leven? Wie moeten we zijn? Hoe kunnen we verantwoordelijkheid voor elkaar nemen? Hoe kunnen we een humanere toekomst creëren?”

Door deze vragen te doordenken kunnen de geesteswetenschappen de menselijkheid bewaken. Wanneer de menselijkheid in een samenleving op het spel komt te staan - denk bijvoorbeeld aan totalitaire regimes zoals in Rusland, China, het Derde Rijk - dan worden vooral geesteswetenschappers vervolgd. De mensen die werken in literatuur, podiumkunsten, filosofie, taal en theologie. Andere wetenschappers vaak niet of veel minder.

Dit is geen kritiek op de wetenschap. Ik zeg dit als iemand die zichzelf ook als wetenschapper beschouwt. Maar veel mensen verkeren in de illusie dat we in deze tijd vooral meer wetenschap nodig hebben. Dat we meer kennis en meer technische oplossingen nodig hebben. Natuurlijk hebben we dat ook nodig. Maar dat is op dit moment niet het voornaamste. We weten al genoeg om te begrijpen wat er aan de hand is en we hebben al genoeg technologie om veel problemen op te lossen.

Het probleem is een gebrek aan wilskracht, visie, energie, motivatie, transparantie en rechtvaardigheid.

‘Als ik hoop nodig heb, hoef ik alleen maar naar mijn zoon te kijken’

Wat we werkelijk nodig hebben, is dat we ons richten op een herziening van onze systemen en het corrigeren van de macht, zodat ieders belangen gelijk worden vertegenwoordigd. We weten bijvoorbeeld dat de armsten het zwaarst worden getroffen door de gevolgen van klimaatverandering, terwijl degenen die profiteren van het huidige systeem er baat bij hebben de belangen van de armsten te onderdrukken.”

U klinkt niet optimistisch over de huidige ontwikkelingen in de westerse samenlevingen.

“Nee, maar er is een belangrijk verschil tussen ‘hoop’ en ‘optimisme’. Václav Havel heeft dit onderscheid

LEERSTOEL CARMODY GREY

De bijzondere leerstoel Integrale Ecologie is een initiatief van Socires, een onafhankelijke denktank gevestigd in Den Haag. Socires houdt zich in diverse programma's bezig met de vraag hoe instituties, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties een vitale samenleving kunnen helpen creëren, met het oog op grote actuele veranderingen in politiek, economie, cultuur en ecologie. Socires doet (wetenschappelijk) onderzoek, maakt sociaal-maatschappelijke analyses, organiseert publieksbijeenkomsten en verzorgt publicaties. Daarnaast ontwikkelt ze dialoog- en samenwerkingsvormen waarin meerdere actoren de bereidheid en capaciteit ontwikkelen om samen verantwoordelijkheid te nemen voor het versterken van de samenleving.

prachtig verwoord. Hij zei dat optimisme de overtuiging is dat dingen goed zullen aflopen, terwijl hoop het vertrouwen is dat dingen zinvol zijn, ongeacht hoe ze aflopen.”

Maakt dat dan niet uit?

“Alles hangt ervan af dat we deze strijd winnen. De hele toekomst staat op het spel. Maar Havels gedachte is belangrijk omdat hoop, begrepen op deze manier, ons laat zien dat het de moeite waard is om door te gaan met het doen van het goede. Omdat goedheid en zin op de een of andere manier in de werkelijkheid verweven zit. Dus ik ben niet optimistisch, maar ik ben wel hoopvol. Ik geloof en vertrouw erop dat, op het diepste niveau, dingen zinvol zijn. Dat de wereld goed is en dat dit zo zal blijven. Er is een orde, een doel en een patroon in de werkelijkheid zelf waarop we kunnen vertrouwen. Als we vanuit die bron leven kunnen we alles doorstaan.

Voor mij is hoop dan ook geen karaktertrek of gevoel, maar een discipline. Het is de discipline om diep verbonden te blijven met de fundamentele betekenis, richting en goedheid van de dingen, zodat we ons perspectief en onze energie voor actie niet verliezen. Die zin, die goedheid, kun je voelen, als je er maar aandacht aan schenkt. In relatie tot die zin kunnen we

standvastig blijven, gefocust en toegewijd. Zelfs in wat soms aanvoelt als duisternis.”

Wat is die bron voor u?

“Ik houd van de heuvels en bergen. Op mijn ideale dag werk ik in de ochtend en ga ik daarna de bergen in. Het was moeilijk voor me om de Alpen te verlaten, net als mijn thuis in de Sussex Downs, waar ik ben opgegroeid. Ik overdrijf niet als ik zeg dat ik elke dag in de heuvels en bergen te vinden was. In verbinding zijn met de natuur, het licht, de bomen, de lucht, de planten, de dieren, de seizoenen - dat is voor mij levensnoodzakelijk.

Maar meer nog is het mijn pasgeboren zoon Benjamin. Het bijzondere aan hem is dat hij de realiteit en de wereld voor het eerst ervaart. Hij weet niets van klimaatverandering, oorlog of andere rampen. Hij ervaart de werkelijkheid puur en onbevangen. Voor hem is de wereld alleen maar spannend, interessant, mooi, rijk en vol vreugde. Natuurlijk huilt hij ook weleens, maar zijn primaire reactie is die van vreugde en verwondering. Hij weet zonder woorden dat de wereld goed is, dat het bestaan goed is. Niemand heeft hem dat ooit verteld maar je ziet het in zijn gezicht. Als ik hoop nodig heb, hoef ik alleen maar naar hem te kijken.”

Carmody Grey is bijzonder hoogleraar integrale ecologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Voorheen was zij assistent-hoogleraar Katholieke Theologie aan de Durham University en daarnaast is zij adjunct hoogleraar in Ethiek aan de Universiteit van Bern. Grey woont in Londen met haar man en zoon.